

גם הרב טל משתמש עם מהלך זה אלא שלדעתו תמיד המדידה היא בצורה כזו, ובוה דבריו תמוהים מאוד שהרי מבואר ברמב"ם שזה עצבות ואיך אפשר להשתמש בזה למדידת שוחקות].

והדבר הזה מוכח בבירור מהז' שעורות והזרת והסיט, וכבר נתבאר בכל זה באריכות וא"א לכפול הדברים [עי' במש"כ על המכתב סיכום, שם הדברים מסודרים בקצרה עם כל הפרטים], וממילא אינו רחוק כלל.

[אנב, ראיתי במידות ושיעורי תורה במילואים לפרק ה שאף שבדברי הרמב"ם בתשובה ייתכן שהתרגום אינו מדויק, אבל למעשה וודאי סב"ל למדוד במקום הרחב מכח השיעור של ז' שעורות, ומבואר ג"כ שנקט שלמעשה א"א לזוז מזה בדעת הרמב"ם, אלא שסב"ל דלחומרא יש מקום לחוש לחשבון שעפ"י הדרהמים, ויעו"ש עוד מה שהביא מהקריית אריאל שהוכיח שגם חכמי הספרדים המסורת שלהם היא על אגודל כמו חכמי האשכנזים].

סימן מט

בעניין חילוקי הדעות שבין הטל חיים להידורי המידות בעניין הדרהם והנפק"מ בזה, מכתב לבעל הידורי המידות

בעניין דברי הטל חיים.

האמת שלפני פסח עברתי על חלק גדול מדבריו [בעיקר בעניין הכזית] ורשמתי לעצמי הערות על סדר דבריו, רצוני לעבור גם על שאר דבריו ולשלוח במרוכז את הכל^{קא}.
מ"מ אכתוב בקיצור את הנראה לענ"ד בעניין הויכות ביניכם מהו הדרהם האמיתי שעפ"י זה עולה נפק"מ לרביעית ושאר הדברים [בלי להתייחס למה ששניכם נקטתם בדברי הגר"ח"נ], ולא באתי להכריע ע"י הוכחות מחקריות שזה אין בידי, רק אכתוב את הרווח וההפסד שבכל צד ואת הנלענ"ד.

לדבריו הדרהם האמיתי הוא 2.97, והרביעית 80 סמ"ק, הרווח בזה שע"י הוא יכול להסתדר עם האצבע שע"י דחיקה מרובה

מגיעים לשיעור זה, אבל לעומת זאת אם כדבריו אי"ז מסתדר עם המנהג בחו"ל שבוודאי היה על פחות מזה [שזה ברור כשמש כדברי כת"ר שזה היה לכל היותר 75 סמ"ק ואף פחות, וכדמוכח ג"כ משיעור חלה שלהם], וא"כ לדבריו "בהכרח" שהמנהג בחו"ל בעניין הרביעית ובעניין שיעור חלה "אינו" מתבסס על הנחה שאגודל קטן, אלא על שיעור הביצים בלבד למרות שלא מתאים לאגודלים [כי סברו שעיקר השיעור תלוי בביצים והוא לפי כל דור, ואגודלים הם רק סימן בשיעור הרביעית ואי"ז מהות השיעור רק בנוגע לשיעורי אורך], ובאמת כך נראה בדברי האחרונים שלא מצאנו בחכמי אשכנז מי שחלק על המציאות של הצל"ח בעניין האגודלים רק בטענה שיש לילך לפי כל דור, וצ"ל דסב"ל שיעיקר השיעור

קא. נדפס לקמן בסימן נ.

תלוי בביצים, וא"כ אין לנו מקור להקטין את האגודל רק מדברי הרמב"ם, וברמב"ם עצמו בעניין ז' שעורות והזרת והסיט "כפי פשטות דבריו" מוכח לא כך וע"כ אם ננקוט שלא ייתכן שהדרהמים נשתנו בהכרח לומר כדברי הש"ש"ת שג' אמות דמקוה להרמב"ם נמדדות עצבות דהיינו באצבעות דחוקות וע"כ מגיעים לשיעור זה, אבל בשאר דיני התורה שצריך לשער בטפח שוחק, א"א לשער אגודל פחות מ-24-22 מ"מ.

לדברי כת"ר הדרהם האמיתי הוא פחות, באופן ששיעור הרביעית הוא בערך 75 סמ"ק ועד"ז שיעור חלה, הרווח גדול שזה מתאים למנהג אשכנזי בכל הדורות [ואולי גם לדברי הגאונים, אמנם בדברי הגאונים הוא רוצה לחלוק וצל"ע בדבריו], אבל לעומת זאת הבעייה שלפ"ז אין שום דרך להסתדר עם האגודל במציאות, כי אחרי כל הדחיקות לא מגיעים לאגודל בשיעור כזה [וכמוש"כ הטל חיים, ולא ראיתי בדברי כת"ר או בדברי אי מי שמנסה לטעון שהצליח להגיע לאגודל פחות מזה], וא"כ שוב אין לנו פתרון לאגודל, אא"כ נאמר שגדלו האגודלים, וקשה לסמוך ע"ז, ובפרט שגם אם נשתנו בפשטות נמסר השיעור לפי כל דור [וכמוש"כ החזו"א והאגרו"מ, ואח"כ ראיתי שכ"ה בחת"ס סי' קכז, וכן מבואר בחוט השני סי' צז בנוגע לאגודלים^[ק]].

לענ"ד המנהג בחו"ל בוודאי התבסס רק על גודל הביצים [וכמבואר בשש"ת סי' י' ודבריו שם מוכרחים כמוש"כ במק"א], וכן שיעור הגאונים הוא עפ"י גודל הביצים [וכמבואר

בשש"ת סוף סי' ט'], ומזה בוודאי אין ראיה לעניין האגודל, אם כי יש מקום מזה להקטין את שיעור הרביעית ושיעור חלה, ולנקוט שעיקר השיעור תלוי בביצים ולא באצבעות [ולא כמו שנקט החזו"א, אמנם יש מקום לנקוט שהוא ספק וכמו שנקט התשב"ץ].

ומהדרהם עצמו לענ"ד "אין ראיה מוחלטת" [ואני יודע שאינך מסכים איתי בזה, אבל מה אעשה שלענ"ד זה האמת, שאם הדרהם נע אפילו בעשירית הגרם, בהכרח ש"שינו" אותו עפ"י השעורים, כי הדרהם יסוד משקלו עפ"י השעורים שהם דבר מועט מאוד וממילא כל עשירית הגרם ואף פחות מכך משמעותית מאוד, וכש"כ שהרמב"ם שיער בזה וא"כ בוודאי הוא דבר מדויק מאוד דאל"כ יכול להיות טעות בשיעור, ולא כדברי הטל חיים שמותר למסור שיעור בדבר המשתנה ואכמ"ל, וא"כ יכול בהחלט להיות שהדרהם היה כבד יותר, אם השעורים היו כבדים יותר], וב"ה שלמדתי מדבריו שגם הדינר אינו כ"כ יציב, וממילא אינני נבהל מהראייה מדינר.

מהו הדרהם האמיתי אינני יודע, אבל זה תלוי בתי' על דברי הרמב"ם, כי אם התי' על דברי הרמב"ם יהיה שמדד באצבעות דחוקות [שיעור מקוה ורביעית], א"כ נהיה מוכרחים לומר כדברי הטל חיים כי פחות מזה אין אגודלים גם אם הם דחוקים, אבל אם לא זה יהיה התי' על הרמב"ם אלא שנשתנו האגודלים, ייתכן שהדרהם האמיתי יהיה פחות, אבל אליבא דאמת ייתכן שנשתנו הדרהמים וכנ"ל.

לכד מעצם האמת יש נפק"מ נוספת בבירור הדברים בחילוקי הדיעות שבין שניכם,

קב. יעיר' בזה עוד לקמן סימן סט [וסימן צו].

כי אם הצדק בדבריו [ולפ"ר דבריו מוכרחים] אזי נמצינו למדים בהכרח שהמנהג בחו"ל לא הסתמך על שיעורי אגודל קטנים אלא על הביצים שבכל דור, ועד"ז מוכרח בשיטת

הגאונים, וממילא ירד התוקף והמשקל הגדול להכריח את שיעור האגודל הקטן [ואמנם לענ"ד הוא נכון אף בלי דבריו, אבל לכת"ר וסיעתו אין הדברים פשוטים, אבל עפ"י דבריו הדברים מוכרחים מצד עצמם].

סימן נ

הערות על סדר הטל חיים בסימן הנ"ל, מכתב לבעל הידורי המידות

שרביעית היא ביצה ומחצה אבל מה עניין זה לכמה היא הביצה, ולגוף הדברים אין כאן פלא כי לא היה שיעור הביצה מסור אצלם בסמ"ק אלא כל אחד שיער בדורו בביצה ומנין לו לדעת מה היה הביצה בדור הקודם, [כי אם אין מודדים את האגודל והביצה לא אמורים לעלות על ההפרש הגדול] ואדרבא באמת מצאנו בתשב"ץ שמדד את שני הדברים וראה הפרש גדול [וא"כ אם באמת נתקטנו הביצים אי"ז בדורו של הנו"ב רק קודם ובמק"א^ק כתבתי שיש הסתברות גדולה לומר שזה היה אחר חתימת התלמוד שבזה נגמר הארת ביהמ"ק], ואמנם מש"כ שקשה לומר שאיננו בקיאים באגודל הבינוני בזה דבריו ברורים ונכונים וע"כ דברי האחרונים מוכרחים [כי הדרך היחידה שרוצה ליישב שצריך לדחוק האגודלים לא ייתכן וכדלקמיה].

בהערה 5 נקט שהזית הבינוני הוא 6.5 סמ"ק, והגר"מ שפרן נקט 6 סמ"ק, ובמדוש"ת נקט 7.5 סמ"ק, ובהידורי המידות נקט 5 סמ"ק, ובזה יל"ע, ואין לי את הכלים לברר.

מצודק בזה הערות על סדר המאמר של הטל חיים.

אות א.

בתחילת דבריו מסדר את יסודות העניין ודבריו פשוטים, אמנם התעוררתי מתוך דבריו לפלא גדול כי להמבואר בדבריו [בעמוד תפ] גם התו' רא"ש כתב שזית הוא חצי ביצה, וצ"ע שבשש"ת סי' יא כתב שהרא"ש הוא מהסוברים שהכזית שליש ביצה לפי חשבון סעודות עירוב [אמנם צל"ע בדבריו כי באמת הרא"ש בעירובין פ"ה סי' ג' פסק כר"מ ור"י דהשיעור הוא ב' סעודות בינוניות ואין בזה שיעור מוגדר וזה לכא' כדעת תו', וצל"ע מהי דעת הרא"ש בזה].

מש"כ בעמוד תפא שאינו מסתבר שיתקטנו הביצים כי יש בזה רציפות מוחלטת בדברי גדולי ישראל במשך הדורות שהתייחסו לשיעורי הרביעית והביצה, אינו מובן איזה ראייה יש בזה שלא נתקטנו הביצים ומה עניין המסורת במשך הדורות לזה, בוודאי בכל הדורות ידעו

קג. יערי' לקמן סימן סז.

מש"ב בהערה 6 שיש עצי זיתים מאלפי שנים ורואים שאין שינוי בגודל הזיתים אינו טענה דאין ידע מה היה גודל הזית בעץ הזה לפני אלף שנה [ואמנם אני מסכים לגוף הדבר שמסתמא לא נתקטנו הזיתים מחמת ריבוי הראיות לזה אבל ראיה זו אינה ראיה], ומש"כ מהביצים החנוטות שהם כגודל ביצי זמננו יל"ע אם יש לסמוך ע"ז, ובכל אופן יש לידע ממתי זה כי מזמן הגאונים כבר נתקטנו הביצים לכאן' [ובאמת כל עירוב ענין הזית עם האגודלים אינו לגמרי קשור והם שני נושאים נפרדים].

מש"ב בעמוד תפב שלא ייתכן שהדרהם היה כ"כ גדול, לפי המבואר בהמשך דבריו שיייתכן שנשחקו המטבעות וכו' בוודאי אין ראיה נגד זה, [וכפי הנראה סב"ל שלא ייתכן שנשחקו כ"כ הרבה ויל"ד בזה], ובמק"א^{קד} כתבתי שמהממצאים מוכח שהדרהמים ניתנים לשינוי ומסתבר ששנויים היה לפי השעורים וא"כ אינו רחוק כ"כ הנחת החזו"א [וכמו"כ ייתכן כמוש"כ השש"ת שרביעית נמדדת בעצבות, וכן י"א דהכוונה לדינר מתקיא ואכמ"ל^{קה}].

בעמוד תפג מביא מהשיעורי ציון שיש הרבה ראיות שגודל הזיתים אז היו כהיום, אין בידי שיעו"צ אבל תמוה דא"כ למה משער הזיתים בחצי ביצה הרי רואה שאינם כן ואולי סב"ל דאין לנו זית אגורי [אח"כ ראיתי שזהו באמת דעת השיעו"ת כמבואר בדבריו], אבל באמת תמוה לומר שהאגורי גדול כ"כ והוא בינוני [ובחזו"א סי'

לט סק"ב כתב דאין השיעור באגורי אלא בבינוני שבדור אם אין אגורי יעו"ש^{קז}].

דברי פרופסור גרינפלד שמודדים בעובי האגודל ולא ברוחבו הוא הבל הבלים בלא"ה, ויפה עשה שהוסיף לדחותו לגמרי^{קז}.

אות ב.

בעמוד תפה האריך במעלת מדידת קליבר ובחסרונות במדידה רגילה אבל לעומת זאת הקליבר בהכרח דוחק מעט [וכש"כ הבדיקה ע"י חור בקרטון שעשה הגר"נ תמוה דבוודאי עובר בזה האגודל כי נדחק מעט], ובוודאי בדיקת האחרונים טובה ומועילה וכמוש"כ בעצמו שהדוחק מעט הוא כדי להרויח את העובי שבצדדים.

ומש"ב אח"כ את עיקר יסודו שיש למדוד ע"י דחיקה, הנה אמת הוא שע"י דחיקה יורד הרבה וזהו באמת שיעור עצבות כמוש"כ בשש"ת [סי' ג'] אבל בשום אופן א"א לומר שזה המדידה הרגילה שהרי זהו מדידת עצבות שהזכיר הרמב"ם אבל שוחקות אינו כן וכל היכא שהוא לחומרא בעינן טפח שוחק, ופלא שמביא את דברי הרמב"ם שכותב בפירוש שכך הוא מדידת טפח "עצב" וכותב שכך מדידת הטפח בכל מקום וזה נגד דברי הרמב"ם עצמו שמביא [והדבר היחיד שאפ"ל הוא כדברי השש"ת שאמות דמקוה הם עצבות להרמב"ם וממילא ה"ה רביעית וחלה משא"כ בשאר השיעורים].

קד. בסימן א ענף ז ובסימן כ ענף ג.

קה. יעו"י עוד לקמן בסימן צג.

קו. ויעו"י בזה באריכות בבירורים בעניין השיעורים סימן ב.

קז. יעו"י בזה עוד לקמן סימן נב.

מש"ב בהערה 12 שהקה"י לא הכיר את הקליבר כמו שאמר להגרי"ג וייס, זה ברור שלא מדד בקליבר וכמבואר בהדיא בדבריו בשש"ת סי' ג' אבל מסתמא גם לא אחז ממדידה זו ולמדנו מדברי הגרי"ג וייס שנודע לו באיזה שלב מהקליבר ואעפ"כ לא חזר בו מדבריו והיינו כנ"ל.

מש"ב אח"כ שהטפח אינו מחזיק 9.6, איני יודע כוונתו וכנראה כוונתו לאגרוף, ואולי מדד בצד של ראשי האצבעות וזה וודאי אינו ד' אגודלים אבל מקום החיבור יש בזה ד' אגודלים כ"כ בספר מידוש"ת [פ"ה עמוד קצד], ובאמת ברור שכך יש למדוד כי לא ייתכן שבמקום ראשי האצבעות יהיה ד' אגודלים ואף במקום הרחב שלהם לא ייתכן שיהיה ד' אגודלים כי האגודל רחב יותר מהאצבעות, וא"כ אם באמת יש דבר כזה שטפח הוא אגרוף צ"ל דהיינו במקום החיבור ליד, ובאמת אינו ברור כלל ששיעור טפח קשור לאגרוף ואמנם במנח"ב הוא נזכר אבל אין לזה רמז בגמ' ותוספתא רק שיעור ד' אגודלים נזכר בכל מקום וייתכן מאוד שזהו עיקרו של שיעור טפח וכן נקט החזו"א וכן נראה מכמה וכמה אחרונים [יעו"י חת"ס סי' קפא זרע אמת ח"ב סי' צ' ועוד], ובהערה 13 העיר בזה שאף הרד"ק שהוא לכא' המקור היחיד לזה אינו מוכרח ויל"פ כוונתו לד' אגודלים, ורק ממשמעות רש"י בעירובין עפ"י דברי החכ"צ יש לזה משמעות ויל"ע בזה ועכ"פ הוא נקט שע"כ בהכרח לצרף את האגודל ולהנ"ל י"ל שהמדידה היא במקום החיבור וכדברי המדוש"ת.

מש"ב בעמוד תפז רשימה ארוכה של הסוברים כהגר"ח"נ, והוא מדברי הגר"ח"נ בספרו, ובאמת רובא דרובא מרשימה זו לא הזכירו כלל אגודלים רק ממה שהזכירו השיעור שעפ"י ביצים למד הגר"ח"נ שיטתם באגודלים וכמובן שאין לזה התחלה, [וגם הגאונים שהזכירו שיעור מלבד מה שיש לשון בעיקר דעתם וכמו שהאריך בשש"ת סי' ב' עכ"פ י"ל שמדדו בביצים וכמוש"כ בשש"ת סוף סי' ט'], וחלק מהדברים זה פשוט סילוף כגון הדעת תורה שכתב בהדיא בקו"א שהוא כ"מ 24 מ"מ וכן הדרכי"ת הביא ראיה מהסיט, והמנחת ברוך כתב בהדיא שמדידה רגילה בלי דחיקת האצבעות זו לזו הוא כהצל"ח אלא שרצה לחדש שיש לדחוק האצבעות וזה על דרך יסודו של המאמר הזה, אבל זה פלא גדול, האמרי אש הסכים בהדיא למדידת הצל"ח אלא שמחמת הקו' מהשעורים נשאר בספק בעיקר הדין, הבן איש חי הגדיל שיעור חלה וזה מחמת שהזבחי צדק העיר משיעור האגודלים [וכמובא בהל' חג בחג סוכה פ"ג הערה 3], ולא נשאר רק הפתח הדביר שמדד כן אבל מדידתו היה הממוצע בין קטן שבקטנים לגדול שבגדולים ולא מדד בני ל"ה כמו שהוכיח השש"ת [בסי' ז'] ומסתמא עד"ז היתה מדידת הגר"ח"פ, מנהג ירושלים לא היה על מידות האורך רק על שיעור חלה ורביעית וזה ייתכן שבאמת תלוי בביצים של כל דור, בקיצור אין כאן רק את הפתח הדביר והגר"ח"פ ועוד מחכמי הספרדים שנמשכו אחריהם וכבר נתבאר מה שיש להעיר במדידתם ולעומת זאת מנה הקה"י באיפת צדק בסופו ל"א פוסקים שמדדו את

האגודל כשיעור הצל"ח ודבריו שם ברורים ומוכרחים.

אות ג.

מש"כ בהע' 23 שאע"פ שא"א שיהיה השיעור מדוייק, כיון שא"א בלא"ה לא הקפידה תורה, זה חידוש גדול ובפשטות זה רק אם כך נמסר השיעור שזה מה שאמרה תורה אבל מהיכ"ת למסור שיעור שניתן בדבר אחר, ולמסרו בדבר המשתנה, ועלינו להשאירו על השיעור שנמסר ואז אין הבדל אם ישתנה קצת וכמו שהאריך בזה החזו"א [בריש סי' לט] והדברים ברורים [וממילא מה שרצה להוציא מזה גם אצלינו שאי"צ לדקדק בחלקיקי סמ"ק וס"מ הוא דבר מחודש, ולכאן אם יש אפשרות לדייק צריך לדייק אלא שבבאמת אין השיעורים תלויים בדרהמים].

כל מה שהאריך לדון בעניין שיעור הדרהם המדוייק, אין לי את הכלים להיכנס לזה, הדבר היחיד שלמדתי מזה הוא שגם הדינר אינו יציב כל כך וממילא אין שום ראייה ממנו לומר שהדרהם לא השתנה [וכן שמהמדות האטלקיות קשה להוכיח ובשאר דברים שדחה ראיות ההידורי המידות בעניין דיוק הדרהם בוודאי ייתכן כדבריו עכ"פ לראות שא"א להוכיח בבירור מהדרהמים הנמצאים].

באופן כללי על עצם הויכוח כלפי ההבדלים בין 75-86 סמ"ק, מצד הדרהמים אינני יודע ולדעתי אי אפשר לדעת, אבל המנהג בחו"ל בוודאי היה על 75 סמ"ק ואף פחות, אלא שזה היה מבוסס על שיעור הביצה בפועל, ועכ"פ אם הוא צודק שלפי הדרהמים והאצבעות זה קצת יותר, א"כ בוודאי אין

שום ראייה מהמנהג ברביעית ושיעור חלה לעניין שיעורי אורך, כי המנהג הזה לא מתאים בשום אופן לאצבעות, גם לא לשיעור המבואר ברמב"ם [ופחות מזה אין שייך לומר וכמו שכותב באריכות], ובהכרח המנהג על רביעית ושיעור חלה היה רק מצד הביצים [וממילא ירד גם לפחות חצי מהרשימה שהביא שהם סוברים כהגר"ח"ג, שחצי רשימה מבוססת על מה שנקטו כשיעור הביצה, והרי הם דיברו על ביצה של 50 סמ"ק ופחות, ולדבריו הרי מודה שאין שייך להקטין את האצבע פחות מ1.95 בערך, וא"כ כל אותם שנקטו שיעור ביצה קטן יותר בוודאי לא סברו שיעור אצבע קטן יותר, וזה ברור ופשוט, ולענ"ד גם בלי זה אין שום ראייה מזה לשיעורי אורך וכמוש"כ גם לעיל כמה פעמים^{קח} אבל לדבריו אין דרך אחרת, ובאמת גם כת"ר ובעל מדוש"ת לא כתבו שיש אפשרות להגיע במציאות לאגודל מתאים לזה, וא"כ עכ"פ המנהג ברביעית ושיעור חלה אין לו שייכות לאגודלים].

ובאמת עיקר הכרחו הוא כי אחרת א"א ליישב את האגודלים אבל להנ"ל ג"ז אינו דרך כי א"א לומר שמוודין בדחיקה תמיד, ורק אם נאמר כהשש"ת שרביעית נמדד בדחוק א"כ נהיה מוכרחים לומר כדבריו שזהו הדרהם המדוייק.

ומה שהביא בעמוד תצ מדברי הרמב"ם בפיה"מ מחזק את דברי החזו"א ששיעור השקל נמסר במשקל השעורים דכן הוא להדיא משמעות פיה"מ להרמב"ם בבכורות ששיעור השקל של תורה הוא לפי משקל שעורים ואכמ"ל.

קח. יעוי' בסימן א ענף ט וסימן לז ענף א ועוד.

אות ד.

מה שכתב [בתחילת אות ד] ששיעור הביצה האמצעית הוא 53 סמ"ק [וזה אחרי מה שלא התחשב בביצים המלאכותיות והגדולות והקטנות במיוחד], זה דבר שמאוד נפק"מ למעשה, לעניין נטילת ידיים ששיעורו בכביצה, וכן לעניין מה שמחמירים לכתחילה לאכול כזית מצה כחצי ביצה, [וכן לעניין רביעית אם אין מכפילים את השיעור, אבל אם מכפילים בוודאי אי"צ להכפיל יותר מ50 סמ"ק כי כמה שמגדילים את הביצה מתקטן ההפרש בינו לאגודל כמובן], ולמעשה החזו"א והקה"י נקטו שהוא 50 סמ"ק וכן נקט כת"ר בספרו, [וכן היה המנהג פשוט בחו"ל אף לעניין רביעית, ואף פחות מזה] ואין לי את הכלים לברר זאת, אמנם אשמח מאוד לדעת אם יש לכת"ר דרך לברר זאת [אני מודתי ביצה רגילה שמוכרים בחנויות והיא קצת פחות מ50 סמ"ק אלא שאולי ישען שזה ביצה קטנה, וצ"ע].

מה שכתב [בעמוד תקנ] לבאר את דברי ר"ת שיש הבדל ביכולת הבליעה בין בשר לביצה ושכן הוא במציאות, הם דברים נפלאים מאוד, ובוודאי גם נכונים, שהרי כן הוא דעת רוב הראשונים עפ"י שיעור סעודות בעירוב שהשיעור הוא פחות משליש ביצה וא"כ לא סב"ל כר"י אלא כר"ת [או כת' התו' ישנים שיש חילוק בין דחיקה או לא, ולפי ביאורו זה אותו רעיון], וכש"כ שהרבה ראשנים כתבו בהדיא שהזית הוא קטן הרבה פחות משליש ביצה [וזה באמת פלא מה שהשוו התו' את הגרגרות לבשר ולכא' זה אי"צ לדמות וכמו שהעיר בזה], אבל מש"כ בהע' 33 שהיחס בין הגרגרת לביצה לעניין סעודת עירוב הוא כלפי השביעה שבזה, ל"ז להבין כוונתו בזה ולמה הוצרך לזה, ולמה לא

נאמר בפשיטות שהכוונה שם כלפי הגודל ובאמת שיעור ג' גרגרות בביצה לכא' מתאים למציאות, והזית הוא באמת הרבה פחות מגרגרת [וכמשמעות הגמ' בשבת צא ע"א שנחשב בגדר "משהו" לגבי גרגרת].

כל מש"כ בעניין קרישת הדם ומדברי הרשב"א במשמרת הבית ודברי תלמיד המהר"ם והריטב"א והראיה משמנונית שעל הסכין ומקמיצה, הכל הוא כדברי כת"ר [ואולי משם מקורו וכמו שציין בראיה משמנונית] והדברים ברורים ונכונים [ואמנם לפי מה שהגדיל את הביצה מעט ניח"ל יותר דברי הרשב"א שיש הרבה יותר מששים זיתים בט"ו ביצים, אבל אין בזה כמעט הבדל כי כת"ר מקטין קצת את הכזית, ועכ"פ הכל הולך אל מקום אחד], ואף הוסיף בזה ראיה מגוש של זיתים שהוא כביצה ומיצירת האדם בכזית, וכן הביא מדברי רש"י בזבחים דף ל שיש כמה זיתים בקומץ, וכ"ז דברים נפלאים מאוד [אמנם מדברי תלמיד המהר"ם משמע יותר שהביצה היא פחות מ50 סמ"ק ולא יותר דאל"כ הול"ל שיש שמונה זיתים בכביצה, אבל אם הביצה היא 45 סמ"ק והזית הוא קרוב ל7 סמ"ק ניחא, ואף אם הוא קצת פחות, שיער בראות עיני וראה שעכ"פ יש שש, אבל אם הביצה גדולה יותר יכל בשופי לשער שמונה זיתים, וזה קצת ראיה לשיעור הביצה שנקטו רבותינו ונשקט גם כת"ר].

והוסיף עוד ראיה משבח אר"י שרוב שיעוריה בזיתים ומשמע שלעולם יכולים לשער בזה דאל"כ בטל השבח, וזה ראיה יפה, וכן מה שהביא שהרי נשתנו הפירות מזמן ביהמ"ק היא טענה גדולה וכן כתבתי ג"כ במכתבי הראשון.

אות ה.

מה שהעיר בתחילת אות ה' שהרי להחזו"א כל השיעורים לא מתאימים למציאות ולמה ניח"ל בתשובת הגאון, התשובה פשוטה שבאמת דעת החזו"א לעיקר הדין גם לעניין הכזית והכביצה וכל שאר השיעורים שהוא לפי השיעור שבימינו [ורק לחומרא דמצה חשש בזה בהוראה לדעת הצ"ח בגדר חומרא בעלמא אבל אי"ז עיקר שיטתו, ובפשטות כפי הידוע היקל בזה אף למעשה, וכן לעניין ברכה אחרונה סב"ל לברך על כזית של ימינו], וא"כ אין שום קושי בדברי התשובת גאון [ומה שהאמה והטפח אינו מתאים, הנה האמה הוא אמה של ה' טפחים כמו שהאריך בשש"ת והטפח הוא בחיבור ליד וכן"ל וא"כ בזה אין קו' ובשאר הדברים לא איכפת לי אם לא יתאימו דעכ"פ אזלינן לפי הדור הזה, אמנם על הגרס"נ קשה למה לא ניח"ל בתשובה זו ואולי כי יקשה על שיעור הכזית כי הוא סובר שיש ראיות שהשיעור לא משתנה].

ומש"כ עוד להקשות על החזו"א שמדברי תשובת הגאון משמע שאינם משתנים כלל, לא זכיתי להבין שהרי הביא בעצמו קודם באות ד' שבזמן בית המקדש היו הפירות גדולים יותר א"כ מבואר בהדיא שמשתנים ובהכרח כפי' החזו"א בדברי תשובת הגאון שעצם קיום הפירות אינו משתנה ולא על הגודל.

ומה שתמה בעמו' תקיד על דברי החזו"א כמדומה שלא נחית להבין דברי החזו"א, הלא זהו דברי החזו"א שאף אם ישתנו השיעורים, מ"מ השיעור ישאר לפי מה שהוא בכל דור וזה התועלת במה שנמסר השיעור בפירות וזה דבר פשוט מאוד, ויסוד זה מבואר בהרבה אחרונים שהשיעור הוא לפי כל דור,

[אבל לומר שלא נשתנה כלל זה לא ייתכן שהרי בוודאי נשתנה וכן"ל].

אות ו.

מה שהקשה מהאיפה, באמת החזו"א עצמו סובר שאיפה תלויה ג"כ באצבעות וכמבואר בדבריו [בסק"ה והוכיח כן מסוגיא דעירובין פג ע"א שהוסיף רבי ועודות] אבל באמת דברי החזו"א מחודשים ומסוגיא דעירובין קשה מאוד שהרי עכ"פ את מניין הביצים של שיעור חלה לא הוסיף [וכמו הקשה החת"ס סי' קפא והוכיח מזה שהשיעור הוא לפי ביצים שבכל דור, ואולי סב"ל להחזו"א שרבי הוסיף גם בשיעור חלה, אבל בתו' שם לא משמע כן—ואכמ"ל], ומה שהוסיף להקשות בסברא שצריך לשער באותו סדר גודל אין הסברא מוכחת כלל, ואזיל בזה לשיטתו שיש פורתא דלא דייקנן וע"כ הצריך את המדידה הקרובה אבל אינו מוכח כלל.

ומה שהקשה אח"כ מנין לנו שהאגודל מתאים למידת חז"ל והביצים נתקטנו ולא ההיפך, פלא שלא הביא בזה מה שמפורש בצל"ח שזה לא ייתכן כי הדורות מתקטנים ולא להיפך, וזה סברת החזו"א וזה פשוט [וכן משמע בנדה דף כד ע"ב, וכן נראה שדייק בחוט השני סי' צז], וכן מש"כ אח"כ להקשות על דברי החזו"א בעניין מה שרבי לא מדד אגודלים, הדבר פשוט שאנו יכולים למדוד אגודלים ולראות שזה לא פחות מזה אבל רבי לא רצה למדוד אגודלים כדי לדייק בזה בתכלית הדקדוק, או שנתקטנו מעט וכמוש"כ החזו"א [אבל באמת דברי החזו"א בזה מחודשים מאוד שהרי כתב בעצמו שהולכים לפי כל דור, ואולי כוונתו שכל שנתקטנו מעט וכבר קבעו

הראשנים מידה הרי הוא נחשב לכינוי ואכתי צ"ע בסברת החזו"א בזה אבל כ"ז הוצרך החזו"א לשיטתו שהאגודל עיקר לגמרי וזה חידוש, ובתשב"ץ נקט לכאור' שהוא ספק^{קט}].

ובל המשך דבריו בזה הוא מחמת שלא נחת לסברא הנ"ל שבוודאי יתכנו שינויים "ואעפ"כ לא ישתנה הדין", היינו שהדין ישאר לשער בכל דור ודור, וזה כוונת דברי החזו"א בעניין שיעור שיעור שהגאונים מסרוהו כשיעור, לא שיש כאן איזה "פסק" של ב"ד שהם יהיו בזה דעתו של רואה, אלא זה גופא גדר השיעור [ובאמת ייתכן מאוד שמעיקרא כך ניתן השיעור של השקלים והמטבעות וכנראה קצת מדברי הרמב"ם בפיה"מ בכורות פ"ח, או שניתן הדבר לחכמים למסור הדבר בשיעור של פרי], וזה הטעם שלא נשתנה השיעור של ביצה לעניין חלה וכיוצ"ב כי לעולם הוא משתער לפי כל דור ודור [והן הן דברי החת"ס בס"י קפא], ומש"כ שאמה של משה לא נשתנתה באמת כך

רצה לומר בחוט השני אבל הדבר פלא מאוד ובמק"א^ק נתבאר מה שנראה בזה דאמה של משה היינו אמה בת ו' טפחים לאפוקי אח"כ נתקצרה האמה ונעשית בת ה' טפחים ולעולם אמה של משה עצמו בוודאי היתה יותר מזה, ומה שנתקשה בדברי החזו"א בעניין דעתו של רואה באמת עוד הבינו כן אבל במק"א^{קיא} נתבאר שכוונת החזו"א כלפי מידת האגודלים שהם מסרו לנו כמה האגודלים ומאז אנו יודעים כמה האגודלים משא"כ קודם שמדדו זה יכלו לסמוך על הביצים וזה מוכח בהדיא בלשונו ואכמ"ל וממילא לק"מ.

עפ"י כל הנ"ל מובן שאין לסמוך על מה שכתב הלכה למעשה שהאגודל הוא 1.95 דהו רק לחומרא בדבר שדינו בעצבות [ולעניין לבד יש להחמיר בזה] אבל לא כשהוא קולא, ושיעור חלה ורביעית תלוי בשיעור הביצה וזה דבר הצריך בירור [ועכ"פ בחזו"ל החשיבו את הביצה פחות מזה].

סימן נא

בעניין שיעור ביצה בינונית בזמננו ובדברי הטל חיים בזה, התכתבות

הידורי המידות:

לגבי המבואר בדבריו שהביצה הבינונית היא 53 סמ"ק וביקשת לשמוע בזה חו"ד.

אין לי דרך מיוחדת לברר אם הביצה ה"בינונית" היא 50 או 53. **רוב** הנפק"מ שכתבת גם נ"ל לא שייכים,

קט. יעוי' עוד בזה לקמן צה.

קי. לקמן סימן נט.

קיא. בסימן לז ובבירורים בעניין השיעורים סוף סימן ה.